

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2023.7.16>
УДК 316.346:305(477)

Тетяна Кузьмівна ДАЦЮК

к.і.н., доцент, Донецький державний університет внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1708-076X>
e-mail: t.k.datsiuk@gmail.com

Олексій Вікторович ГІГІН

викладач, Донецький державний університет внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-6578-4947>
e-mail: giginalexei@gmail.com

Любов Володимирівна ТИМОШЕНКО

старший викладач, Національна академія Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0958-4511>
e-mail: imoshenkolv25@gmail.com

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті проаналізовано законодавче регулювання гендерної рівності в Україні на сучасному етапі. Доведено, що гендерна рівність передбачає рівні права в усіх сферах незалежно від статі. Воєнний стан в Україні вимагає динамічних змін на законодавчому рівні й застосування кращого міжнародного досвіду. У статті розглянуто стереотипи, нормативно-правові акти забезпечення рівності та перспективи подальшого втілення рівності прав жінок та чоловіків у сучасному суспільстві. Окремо визначено напрями гендерної політики в Збройних Силах України.

Ключові слова: права людини, збройний конфлікт, законодавчі регулювання, гендерні стереотипи, міжнародний досвід

ВСТУП

У світі за останні роки все частіше розглядається гендерний складник в політичному та суспільному житті. Україна, як і інші країни, прагне стати повноцінним членом ЄС. Та для цього їй потрібно повністю поділяти основоположні цінності, пройти шлях реформатування власної позиції та суспільних установ відповідно до принципу співдружності.

Обов'язок кожної сучасної демократичної держави – створити для всіх жінок рівні кар'єрні можливості, адже вони займають значне місце в суспільстві та є його рушійною силою. Важливо давати жінкам можливість, за їх бажанням, брати участь у діяльності у сфері оборони та національної безпеки. Це також сприяє розвитку рівноправної гендерної політики.

Актуальність сучасних проблем зумовлена, з одного боку, збільшенням кількості жінок-військовослужбовців в армії, розширенням переліку військових спеціальностей та посад, які мають можливість обіймати жінки, а з іншого – пануванням у суспільстві застарілих стереотипів стосовно значення перебування жінок у Збройних Силах України (ЗСУ). Необхідно також дослідити демократичні перетворення в Україні, з'ясувати особливості участі жінок у воєнних діях, звернувши увагу на можливі переваги та проблеми інтеграції жінки як військовослужбовця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Гендерна рівність і її правове регулювання в Україні є досить обговорюваною та досліджуваною проблемою. Зарубіжні та вітчизняні науковці розгортають дискусію на рівні доктрини та досліджують перспективи забезпечення рівних прав жінок та чоловіків в Україні.

Зокрема, Л. Наливайко, Л. Марценюк зосереджують увагу на основних напрямках державної гендерної політики в Україні, її державно-правовому регулюванні [9].

О. Дрозд досліджує основні резолюції Ради Безпеки ООН стосовно жінок, миру та безпеки, в яких викладено практичні рекомендації [2].

М. Халіман висвітлює питання гендерної рівності в період воєнного стану в Україні [13]. Л. Петрова, О. Панфілов виокремлюють гендерні стереотипи, нормативи поведінки і проблеми ідентифікації у сучасному правовому суспільстві України [10]. О. Червякова, О. Серєда, Є. Яригіна аналізують сучасні підходи та перспективи забезпечення гендерної рівності в лавах ЗСУ [14].

Комплексне дослідження здійснили І. Коропатнік, М. Микитюк, О. Павлюк, О. Пектов, які розглянули формування гендерної рівності в ЗСУ та її нормативно-правове забезпечення [8].

МЕТА статті полягає у розкритті особливостей та значення рівних прав жінок і чоловіків, а також в аналізі законодавчих аспектів, які їх забезпечують.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною базою дослідження є науково-емпіричні методи: збирання та порівняння інформації, комплексні методи аналізу, синтезу та узагальнення, а також загальнонаукові методи: конкретизація та системний аналіз. Теоретичну основу статті складають дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців, нормативна база українського законодавства та міжнародна практика.

РЕЗУЛЬТАТИ

Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» визначає поняття «гендерна рівність» як «рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації» [4]. На противагу цьому дискримінація означає обмеження за будь-якими ознаками, зокрема ознаками статі, особи чи групи осіб, що полягає у негативному ставленні і порушенні свободи та привілеїв у будь-яких формах,

що встановлено у Законі України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [5].

Гендерна поведінка формується на основні певних стереотипів. Це сформовані якості людини і норми, яких дотримуються в суспільстві на основі правового забезпечення.

Є три групи гендерних стереотипів:

– перша група охоплює форму поведінки, яка визначає думку суспільства про поведінкові якості, що притаманні як чоловікам, так і жінкам;

– до другої групи входять сімейні і професійні ролі, які безпосередньо пов'язані з поняттями «чоловік» та «жінка» (часто називають «гендер»);

– третя група стереотипів об'єднує діяльність та зміст дій чоловіків і жінок, які часто змінюються залежно від соціальних, економічних чи політичних змін [9].

Варто зазначити, що політику держави з гендерного питання на підставі відповідних нормативно-правових актів спрямовано на дотримання у суспільстві рівності прав, запобігання будь-яким проявам дискримінації, розроблення подальшої стратегії дій.

У сучасному суспільстві є три форми дискримінації, які перешкоджають забезпеченню і дотриманню гендерної рівності:

1) пряма дискримінація, що спрямовано на обмеження в правах певної особи чи групи;

2) непряма дискримінація, що проявляється у конкретних діях і заходах до осіб певної меншини, які ставлять їх у невідгдане становище порівняно з іншими;

3) дискримінація за ознакою статі – «ситуація, за якої особа та/або група осіб за ознаками статі (...) зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами або привілеями в будь-якій формі» (ст. 1 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків») [4].

М. Петченко, О. Глазунова, В. Гиренко та Т. Литовченко стверджують, що гендерна дискримінація у різних країнах найбільше проявляється у соціально-трудовах відносинах. Види і прояви цієї нерівності та утисків жінок, які зустрічаються найчастіше, подано у табл. 1.

Статистичні дані Державної служби статистики Ук-

раїни підтверджують, що серед зайнятого населення на ринку праці переважають саме чоловіки, наприклад, у 2021 р. їх частка становила 52,6 % (табл. 2).

Важливим є висвітлення правового аспекту гендерної рівності в Україні. Першим і основним документом, який забезпечує дотримання рівних прав жінок і чоловіків, є Конституція України. Наприклад, ст. 24 констатує, що «громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками» [7].

Проте є низка законів, які забезпечують гендерні права, перспективи, принципи, ознаки. Найважливішим з них є Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». У ст. 3 зазначено, що до основних напрямів державної гендерної політики належать: утвердження рівності прав жінок та чоловіків; недопущення дискримінації за ознакою статі; запобігання та протидія насильству за ознакою статі; створення безпечного інформаційного простору, що не має ознак дискримінації, для населення [4].

Гарантує гендерну рівність Закон України «Про протидію торгівлі людьми» (2011 р.), в якому докладно висвітлено правові засади протидії торгівлі людьми [6].

Одним з основних законів з подолання гендерної нерівності є Закони України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 30.05.2014 р.

Враховуючи те, що Україна захищає свою цілісність і незалежність з 2014 р. і дотепер, важливо наголосити на рівності прав жінок і чоловіків у військовій сфері. У 2018 р. ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законів України стосовно забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у ЗСУ та інших військових формуваннях», який затвердив положення про те, що «жінки виконують військовий обов'язок на рівних засадах із чоловіками» [3].

Таблиця 1 – Основні прояви гендерної дискримінації в системі соціально-трудовах відносин [11]

<i>Прояви гендерної дискримінації</i>	<i>Характеристика</i>
Різниця між оплатою праці жінок та чоловіків	На основі статистичних даних в Україні заробітна плата жінок часто менша, ніж у чоловіків. Останніми роками досить висока гендерна різниця у заробітній платі в більш ніж 20 країнах Європи, причому вона більше відчутна в приватній сфері порівняно з державним сектором. Проблема є пріоритетною в європейській гендерній політиці, адже ця дискримінація порушує настанови документів, які захищають права жінок. Наприклад, у Римській угоді зафіксовано принцип рівної оплати за однакову працю. Це стало першим законодавчим документом щодо рівності чоловіків та жінок.
Гендерний дисбаланс під час ухвалення управлінських рішень	В економічній та політичній сферах жінки є нерівномірно залученими. Це свідчить про дефіцит демократії на європейському та міжнародному рівнях.
Гендерні переваги роботодавців під час наймання людини на роботу	Часто роботодавці схильні наймати на роботу чоловіків, причому не з об'єктивних причин, і враховують небажані для них сторони працевлаштування жінок: вагітність, пологи та відпустка по догляду за немовлям; відсутність можливості частих або тривалих відряджень; неможливість роботи в умовах ненормованого робочого часу чи затримки після закінчення робочого дня, якщо в цьому є необхідність.
Гендерні стереотипи у виборі професій	У суспільстві є переконання стосовно розмежування «чоловічих» і «жіночих» професій та неможливості жінок виконувати певні функціональні обов'язки або забезпечити високу якість роботи тільки за гендерною ознакою.

Таблиця 2 – Статистика розподілу зайнятого населення України за статтю, 2011–2021 рр. (складено автором на основі даних Державної служби статистики України [1])

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Частка жінок у загальній кількості зайнятого населення у віці 15–70 р., %	48,68	48,47	48,3	48,24	47,88	48,09	48,1	48,35	47,79	47,79	47,4
Частка чоловіків у загальній кількості зайнятого населення у віці 15–70 р., %	51,32	51,53	51,7	51,76	52,12	51,91	51,9	51,65	52,21	52,21	52,6

Окрім цього, на законодавчому рівні додано ще низку змін для забезпечення гендерної рівності жінок і чоловіків. У 2019 р. жінки одержують можливість навчатися у військових закладах освіти включно з проходженням посиленої військово-фізичної підготовки. Цим українська держава переймає міжнародний досвід і доводить свою готовність до прийняття людей незалежно від їх етнічної приналежності, статі, соціально-економічного статусу чи гендера.

Важливим документом для подальшого розвитку питань гендерної рівності чоловіків та жінок є Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 р. [12]. У ній детально розроблено базові принципи, подальші кроки, цілі та завдання для забезпечення рівноправності та перспектив для чоловіків та жінок у сфері освіти.

ВИСНОВКИ

Результати дослідження показали, що актуальною проблемою сучасності є гендерна дискримінація. Вона являє собою обмеження особи або групи осіб за ознаками статі. Це проявляється у негативному ставленні й порушенні свободи та привілеїв цих осіб у будь-яких формах. Проаналізовано низку документів, які забезпечують рівність жінок та чоловіків. Для подолання будь-яких проявів дискримінації за гендерною ознакою Україна зробила багато важливих кроків. Проте є необхідність у подальшому вдосконаленні забезпечення рівності прав чоловіків та жінок на законодавчому рівні, особливо в умовах воєнного стану. Саме тому держава приділяє велику увагу розробленню стратегії для досягнення цієї мети.

Список використаних джерел

1. Державна служба статистики України. URL: <https://nads.gov.ua>
2. Дрозд О. Гендерна рівність у сфері безпеки й оборони: міжнародний досвід. *Адміністративне право і процес*. 2020. № 10. С. 105–110. URL: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.10.18>
3. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях» № 2523-VIII від 06.09.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2523-19#Text>
4. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» № 2866-IV від 08.09.2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>
5. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» № 1263-VII від 30.05.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>
6. Закон України «Про протидію торгівлі людьми» № 3739-VI від 20.09.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17#Text>
7. Конституція України від 28.06.1996. Розділ II. URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii>
8. Коротатнік І.М., Микитюк М.А., Павлюк О.О., Петков С.В. Жінки і військова служба в Україні: історія жіноцтва у війську, нормативно-правове забезпечення, формування гендерної компетенції в ЗСУ, стандарти НАТО та інший закордонний досвід, жінки в українському війську під час війни. Київ, 2023. 508 с. URL: <http://surl.li/iwogh>
9. Наливайко Л.Р., Марценюк Л.В. Права жінок та гендерна рівність в Україні: проблеми теорії та практики. *Приватне та публічне право*. 2022. № 1. С. 61–66. URL: <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2022.1.11>
10. Петрова Л.О., Панфілов О.Ю. Гендерна рівність в армії: участь жінок у військових діях в антитерористичній операції (операції об'єднаних сил). *Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил*. 2020. № 2(64). С. 19–23. URL: <https://doi.org/10.30748/zhups.2020.64.03>
11. Петченко М.В., Глазунова О.О., Гиренко В.О., Литовченко Т.А. Гендерна нерівність у системі соціально-трудова відносин: проблеми та перспективи подолання. *Демографія та соціальна економіка*. 2022. № 4 (50). С. 136–154. URL: <https://doi.org/10.15407/dse2022.04.136>
12. Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року № 1163-р від 20.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-p#Text>
13. Халіман М. Євроінтеграція жінок до та в період воєнного стану на території України. *Людознавчі студії: зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія», спецвипуск*. 2022. С. 178–191. URL: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.12>
14. Червякова О.В., Серета О.Г., Яригіна Є.П. Рівність прав чоловіків та жінок на військовій службі в Україні: виклики воєнного часу. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. Вип. 72 (2). С. 108–115. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.72.50>

References

1. State Statistics Service of Ukraine. URL: <https://nads.gov.ua> (in Ukrainian).
2. Drozd O. Gender equality in the sphere of security and defense: international experience. *Administrative law and process*. 2020. Issue 10. pp. 105–110. URL: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.10.18> (in Ukrainian).
3. Law of Ukraine "On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding Ensuring Equal Rights and Opportunities for Women and Men During Military Service in the Armed Forces of Ukraine and Other Military Formations" 2523-VIII dated September 6, 2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2523-19#Text> (in Ukrainian).
4. Law of Ukraine "On Ensuring Equal Rights and Opportunities of Women and Men" 2866-IV dated September 8, 2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (in Ukrainian).
5. Law of Ukraine "On Principles of Prevention and Counteraction of Discrimination in Ukraine" 1263-VII dated May 30, 2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (in Ukrainian).
6. Law of Ukraine "On Combating Human Trafficking" 3739-VI dated September 20, 2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17#Text> (in Ukrainian).
7. Constitution of Ukraine dated June 28, 1996. Section II. URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii> (in Ukrainian).
8. Koropatnik I.M., Mykytiuk M.A., Pavliuk O.O., Petkov S.V. Women and military service in Ukraine: the history of women in the army, regulatory and legal support, the formation of gender competence in the Armed Forces, NATO standards and other foreign experience, women in the Ukrainian army during the war. Kyiv, 2023. 508 p. URL: <http://surl.li/iwogh> (in Ukrainian).
9. Nalyvaiko L.R., Martsenyuk L.V. Women's rights and gender equality in Ukraine: problems of theory and practice. *Private and public law*. 2022. Issue 1. pp. 61–66. URL: <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2022.1.11> (in Ukrainian).
10. Petrova L.O., Panfilov O.Yu. Gender equality in the army: women's participation in military operations in anti-terrorist operations (joint forces operations). *Collection of scientific papers of the Kharkiv National University of the Air Force*. 2020. Issue 2(64). pp. 19–23. URL: <https://doi.org/10.30748/zhups.2020.64.03> (in Ukrainian).
11. Petchenko M.V., Hlazunova O.O., Hyrenko V.O., Lytovchenko T.A. Gender Inequality in the System of Social and Labor Relations: Problems and Prospects for Overcoming. *Demography and Social Economy*. 2022. Issue 4 (50). pp. 136-154. URL: <https://doi.org/10.15407/dse2022.04.136> (in Ukrainian).
12. Strategy for implementation of gender equality in the field of education until 2030 dated December 20, 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-p#Text> (in Ukrainian).
13. Khaliman M. European integration of women before and during the period of martial law in the territory of Ukraine. *Studies in the humanities: collection of scientific works of Ivan Franko Drohobysk State Pedagogical University*. Series "Philosophy". Special issue. 2022. pp. 178–191. URL: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.12> (in Ukrainian).
14. Cherviakov O.V., Sereda O.H., Yaryhina E.P. Equal rights of men and women in military service in Ukraine: challenges of wartime. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*. 2022. Issue 72 (2). pp. 108–115. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.72.50> (in Ukrainian).

Tetiana DATSIUK

PhD in History, Associate Professor, Donetsk State University of Internal Affairs

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1708-076X>e-mail: t.k.datsiuk@gmail.com**Oleksii HIHIN**

lecturer, Donetsk State University of Internal Affairs

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-6578-4947>e-mail: giginalexei@gmail.com**Liubov TYMOSHENKO**

Senior Lecturer, National Academy of the State Border Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0958-4511>e-mail: imoshenkolv25@gmail.com**LEGAL REGULATION OF GENDER EQUALITY UNDER THE CONDITIONS OF MARTIAL STATE**

Introduction. The paper examines the problems of ensuring equal rights and opportunities for women and men and eliminating all forms of social and gender discrimination. The rule of law ensures legal equality between the sexes, which means providing them with equal starting opportunities. The term gender refers to the different social roles, responsibilities and identities of women and men, and the balance of power between women and men in a given society. Gender roles and gender relations differ across countries and cultures and may even differ among different groups within the same society. The paper analyzes the problems of the theory and practice of gender equality in Ukraine. The current state of war in Ukraine requires dynamic changes at the legislative level and the application of best international practices.

The purpose of the paper is to analyze the role and meaning of equal rights for both men and women and the legislative aspects of their provision.

Results. The directions of gender policy in the Armed Forces of Ukraine have been determined separately. The Strategy of Ukraine, which proclaims the formation of gender law and society, has been submitted. The principle of equality, which has several manifestations, is substantiated, one of which is the principle of gender equality, which means an equal approach to everything regardless of gender. The problems of gender differences in personal characteristics associated with constant dynamic changes in the world are indicated, which require consideration of questions regarding the influence of certain gender stereotypes on the professional activity of an individual. The paper presents stereotypes, legal acts ensuring equality and problems of gender identification in modern Ukrainian society. The directions of gender policy in the Armed Forces of Ukraine have been determined separately.

Conclusion. The conclusions of the work consist of research results and further scientific research. Specialists in the economic and legal spheres can use the research information.

Keywords: human rights, armed conflict, legislative regulations, gender stereotypes, international experience